

Kunst &
Erfgoed
in de kijker

Het
Stadsmus

Vuurpeloton in Hasselt

Foto van het massagraf met 10 lichamen achter de muur
van de Dusartkazerne in Hasselt
22 oktober 1919

Collectie Erfgoedgeneraal Andrée Willems, Hasselt

“Een verwittigd mens is er twee waard”. Hoe sneller de geallieerden weten hoeveel Duitse soldaten, met welk materieel en munitie, er op hen afkomen hoe beter ze zich kunnen voorbereiden. Daarom openen de geheime diensten van België, Frankrijk en Groot-Brittannië in Folkstone (GB), onmiddellijk na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog een gezamenlijk bureau: het Bureau Central Interallié of BCI. Op die manier kan er snel informatie worden uitgewisseld over de vijandelijke troepenbewegingen. Die informatie komt onder meer van spionnen in ons land. Het zijn mannen en vrouwen, vaak hele gezinnen, die dag en nacht noteren hoeveel treinen passeren. Ze tellen de wagons, schatten het aantal soldaten en beschrijven de munitie en het wapentuig dat de treinen vervoeren. Andere spionnen houden de troepenbewegingen op het land in het oog. Nog anderen voeren sabotagedaden uit. Koeriers smokkelen al die informatie naar de bureaus net over de Nederlandse grens in Vlissingen of, dichter bij ons, in Maastricht.

De Duitse bezetter is uiteraard niet gelukkig met deze gang van zaken. Wie betrapt wordt op spionage of sabotage riskeert de doodstraf. De Duitse Krijgsraad in Hasselt zal deze zwaarste straf 20 keer uitvoeren. 20 mannen die, zo schrijven ze in hun afscheidsbrieven, de dood met opgeheven hoofd tegemoet gaan, voor God, voor koning en voor vaderland! Stuk voor stuk zijn ze ervan overtuigd hun geliefden in een later en beter leven opnieuw te ontmoeten.

De arrestaties volgen op bekentenissen, soms afgedwongen door harde ondervragingen of met valse beloftes, soms door bewust verraad. De Duitsers spannen ook valstrikken. Ze doen een verdachte geloven dat deze of gene bekentenissen heeft afgelegd.

Pieter Jozef Claes, het eerste slachtoffer van de Duitse Krijgsraad.

Pieter Jozef Claes wordt op 8 mei 1887 geboren in Schaarbeek. Hij trouwt met Maria Adelaïda Corthals. Ze hebben geen kinderen.

Soldaat Claes raakt in 1915 gewond aan het front. Hij wordt afgevoerd naar de Franse hospitalen in Calais, Rennes en tenslotte Châteaugiron. Frontdienst zit er niet meer in. Maar zijn vaderlandse plicht roept en Claes meldt zich als vrijwilliger bij de Belgische inlichtingendienst. Samen met andere vrijwilligers reist hij naar Folkstone (GB). Ze staan er onder het commando van de Belgische commandant Mage.

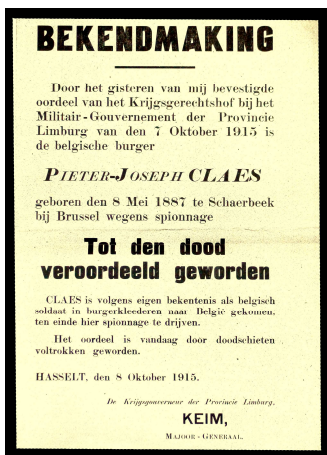
Uiteindelijk blijft er een commando van zes over: Claes, Louis Schillings uit Seraing, Fernand Marteaux uit Sint-Gillis-Brussel, Joseph Cajut uit Louvignies, Jules Noël uit Villers-le-Temple en Auguste Cornu uit Herstal. Hun opdracht: spioneren en sabotagedaden plegen. De groep vertrekt vanuit de haven van Tilbury (GB) naar Vlissingen (NI). Via Breda (NI) arriveren de mannen tenslotte in Budel (NI). Op 23 september 1915 vertrekken ze naar België. Een gids zal hen door de elektrische draadversperring de grens en het kanaal over helpen. Dat is althans de afspraak. Want uiteindelijk leidt de gids hen tot bij een Duitse bewakingspost. Ze worden opgepakt en naar Bocholt gebracht voor een eerste ondervraging. De gids mag vrij vertrekken nadat hij zijn papieren heeft getoond wat doet veronderstellen dat het om een contraspion gaat.

Na een paar dagen worden de zes overgebracht naar de gevangenis van Hasselt, en opgesloten in aparte cellen. Contact met elkaar is niet meer mogelijk.

De Hasseltse advocaat Emile Stellingwerff wil Claes verdedigen voor de militaire rechtbank maar krijgt geen toelating. Daarop zoekt hij contact met de Duitse officier die Claes zal verdedigen maar ook die weigert enige medewerking. Stellingwerff trekt dan zelf naar de gevangenis en ziet kans om Claes te ontmoeten. Die ontmoeting pakt bijna verkeerd uit want Stellingwerff wordt ervan verdacht Claes te helpen ontsnappen. Er volgt een aanklacht bij de krijgsauditeur. Gelukkig kan een Duitse officier die bij Edmond Duvivier logeert ervoor zorgen dat het onderzoek tegen Stellingwerff wordt stopgezet.

Ondanks bekentenissen krijgt Pieter Jozef Claes de doodstraf. Zijn kompanen verhuizen voor 15 jaar naar een Duits werkkamp. Claes wordt gefusilleerd op 8 oktober 1915 in Kurin-

gen, “tegen de glooiing van de spoorlijn die den Curingersteenweg splits” en ter plaatse begraven. Door tussenkomst van kapelaan Habraken krijgt Claes een kist en een laatste rustplaats op het kerkhof van Kuringen. Bijna dagelijks bezoeken mensen zijn graf en leggen bloemen neer, tot grote ergernis van de Duitsers.

Aankondiging doodvonnis van Pieter Jozef Claes

Gedenkplaat op de gevel van een huis aan de Grote Baan in Kuringen

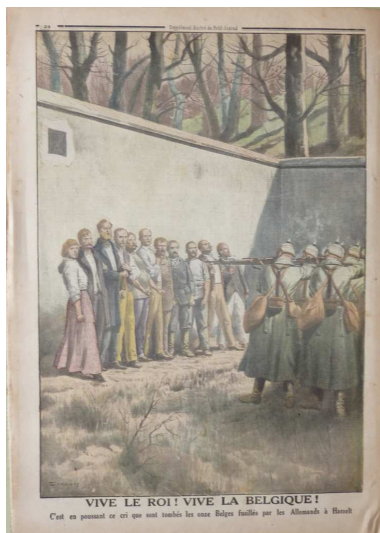
De inlichtingendienst “Frankignoul” – War Office

Op woensdag 22 oktober 1919 worden achter de muur van de Dusartkazerne in Hasselt 10 lichamen opgegraven. Ze liggen in een massagraf. Het zijn allemaal leden van de Service Bordeaux, een inlichtingendienst die vanuit Maastricht gestuurd wordt door Arthur Frankignoul in opdracht van kapitein Richard Tinsley van de Engelse War Office in Rotterdam (NI). Op de ochtend van 16 december 1916 zijn ze in twee groepen van vijf terechtgesteld op de binnenplaats van de Dusartkazerne aan de rand van hun graf. Ze worden beschuldigd van spionage. Het gaat om Céleste Balthasart uit Vaux-sous-Chèvremont bij Luik, Auguste Cosse uit Namen, Arnold Demunck uit Angleur, Léon Desmottes uit Luik, Michel Duchamps uit Luik, Edmond Honoré uit Marcinelle, Auguste Javaux uit Luik, Armand Miguet uit Fexhe-le-Haut-Clocher, Jan Segers uit Rekem en Liévin Van Hoffelen uit Luik.

Hun veroordeling volgt na een proces dat van 13 tot 20 november 1916 plaatsvindt in de oude kazerne in Hasselt. 55 mensen staan terecht. Geen enkele beschuldigde mag een beroep doen op een Belgische advocaat maar krijgt een Duitse advocaat toegewezen. Op weg van de gevangenis naar de rechtszaal moeten de beschuldigten door een dubbele haag van soldaten, bajonet op het geladen geweer. Straten en pleinen zijn geëvacueerd, Ulanen houden de wacht. Ontsnappen is dodelijk.

Uiteindelijk krijgen 12 mensen de doodstraf. De tien die later in het massagraf terechtkomen, “La Petite Française” Laure Chevy en Fernand Rikir. Die laatste wordt bij verstek veroordeeld. Hij is net op tijd naar het front gevlucht. De straf van Chevy wordt omgezet in levenslange dwangarbeid in een Duits kamp. Na de wapenstilstand komt ze ziek terug naar ons land en sterft in het Bavière-ziekenhuis in Luik op 8 januari 1919. De andere beschuldigten krijgen straffen van minstens 10 jaar dwangarbeid, 5 beschuldigten worden vrijgelaten.

De laatste avond, 15 december 1916, brengen de 10 veroordeelden door in het gezelschap van vicaris Demeer, aalmoezenier van de gevangenis. Die zal hen ook begeleiden naar de executieplaats.

Tekening verschenen in Le Petit Journal van 2 januari 1917

Werking van de dienst Frankignoul – Service Bordeaux

Een zekere Joseph Jacques, afkomstig uit Tongeren, is soldaat bij het 14de Linieregiment. Tijdens de eerste dagen van de oorlog raakt hij gewond bij de gevechten rond Luik. Hij vlucht uit het ziekenhuis van Luik, komt in Maastricht terecht en ontmoet er Arthur Frankignoul. Begin maart 1915 geeft die laatste hem de opdracht om in België een spionagenetwerk op poten te zetten. Daarop reist Jacques naar Luik om in de Vurige Stede kandidaten voor het netwerk te zoeken.

Tijdens zijn verblijf in Luik ontmoet Jacques zijn vroegere sergeant-majoor bij het 14de Linie, Léon Desmottes uit Luik. Eind februari 1916 stelt Jacques voor aan Desmottes om de leiding van het netwerk over te nemen. Desmottes accepteert de uitnodiging. Hij deelt de dienst op in een algemene centrale en een aantal regionale sectoren met een eigen chef. Desmottes functioneert zo als een soort stafchef die rechte reeks de bevelen vanuit Nederland ontvangt en verdeelt. Onder zijn medewerkers vinden we de namen van Céleste Baltasart, Auguste Cosse, Arnold Demunck, Michel Duchamps, Edmond Honoré, Auguste Javaux, Armand Miguët, Jan Segers, Liévin Van Hoffelen, Fernand Rikir en Laure Chevry terug. Rikir en Chevry waren ook al actief onder Joseph Jacques. Rikir is een Belgische soldaat die vluchtte naar Nederland en in 1915 terug naar België komt om samen met Joseph Jacques een spionagenetwerk uit te bouwen. Desmottes en Rikir kennen elkaar trouwens van uit hun legertijd.

Wat noteren ze en hoe

De medewerkers binnen de dienst Frankignoul zijn in feite treinspotters. Waar komen de Duitse treinen vandaan, waar rijden ze naar toe, hoe zijn ze samengesteld en welke manschappen vervoeren ze? De opdracht wordt duidelijk omschreven in een nota aan Auguste Cosse:

“De grote baas vraagt mij u te laten weten dat hij zeer tevreden is over uw prestaties. Hij vraagt aan iedereen om zo precies mogelijke informatie te bezorgen. Niet vergeten om, mochten jullie het nummer van het regiment niet kunnen onderscheiden, wel de kleur van de schouderstukken en de kleur van het lint op de muts of kepie te noteren. Probeer de opschriften op de koetsen en kisten te lezen. Probeer het kaliber van het wapentuig te achterhalen. Zit het wapentuig verborgen kijk dan of het om een lang, kort, dik of dun voorwerp gaat. Bij een gesloten wagon probeer je het etiket te lezen en uit te vissen of de wagon leeg of geladen is. Kijk naar de vering, luister naar het geluid van de rijdende wagon en de moeite die de locomotief moet doen, kijk uit hoeveel wagons het konvooi bestaat. Ik reken op jullie om het werk tot in de perfectie uit te voeren, werk waarover ik trouwens al erg tevreden ben. Later zullen we dan samen met opgeheven hoofd staan rond onze vlag omdat we die met evenveel overgave hebben gediend als diegenen die in de loopgraven vechten. Het is voor hen dat wij werken zodat hen vreselijke verrassingen bespaard blijven, het is om hen te behoeden voor de dood. Vergeet nooit dat een inlichting, juist en snel gegeven, het leven van veel van onze kinderen kan sparen. ....

.... Hou het belang van uw opdracht steeds voor ogen en ik beloof u dat u na de oorlog niet vergeten zal worden. Wij zullen u voorstellen aan onze Koning en u zal de hoogste eerbetuiging ontvangen.

Broederlijke groeten, 8-12-1915”

Gecodeerde boodschappen

De agenten van de dienst Frankignoul, gebruiken een sleutel om hun rapporten te coderen. Het systeem werkt op basis van een cijfer en het alfabet. Het cijfer wordt vooraf afgesproken.

Bijvoorbeeld de zin "Compagnons courage" met het cijfer 246.

De letters worden afzonderlijk genoteerd, eronder het cijfer 246 telkens herhaald:

C	O	M	P	A	G	N	O	N	S		C	O	U	R	A	G	E
2	4	6	2	4	6	2	4	6	2		4	6	2	4	6	2	4

De tweede letter na C in het alfabet is E, de vierde letter na O in het alfabet is S ....

Het alfabet wordt in dit geval van A naar Z gelezen:

C	O	M	P	A	G	N	O	N	S		C	O	U	R	A	G	E
2	4	6	2	4	6	2	4	6	2		4	6	2	4	6	2	4
E	S	S	R	E	M	P	S	T	U		G	U	W	V	G	I	I

De zin wordt dus ESSREMPSTU GUWVGII.

Om de zin te ontcijferen wordt het alfabet van Z naar A gelezen.

De letters worden opnieuw afzonderlijk genoteerd, eronder het cijfer 246 telkens herhaald:

E	S	S	R	E	M	P	S	T	U		G	U	W	V	G	I	I
2	4	6	2	4	6	2	4	6	2		4	6	2	4	6	2	4
C	O	M	P	A	G	N	O	N	S		C	O	U	R	A	G	E

De tweede letter vóór E in het alfabet is C, de vierde letter vóór S in het alfabet is O ....

Om de omzetting naar een leesbare zin te vergemakkelijken heeft mevrouw Frankignoul een tabel opgesteld.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
X	Y	Z	A	B	C	D	E	F	G	H	I
24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35

Tabel met alfabet en cijfers opgesteld door mevrouw Frankignoul

De spoorlijn wordt aangeduid met een afgesproken nummer en de richting met de letter X (naar) of D (komende van).

Om het observeren van de treinen dag en nacht mogelijk te maken worden de observatieposten voorzien op goed verlichte plaatsen, waar de treinen moeten vertragen, bijvoorbeeld bij het binnenrijden van een station.

Overbrengen van rapporten

De overdracht van de informatie gebeurt op regelmatige basis door koeriers. De gecodeerde informatie wordt met onzichtbare inkt op lange stroken dun doorslagpapier geschreven of getekend: plannen van de versterkingswerken die de Duitsers aanbrengen, het uur waarop de treinen passeren, het aantal wagons en de ladingen en soms ook de gegevens op de etiketten die op de wagons geplakt zijn.

Die strookjes papier worden dan opgerold en in buisjes gestoken. Dat kunnen bijvoorbeeld buisje zijn waarin geneesmiddelen hebben gezeten. Vervolgens worden die buisjes in een pond boter, in zeep of in chicorei verstoppt.

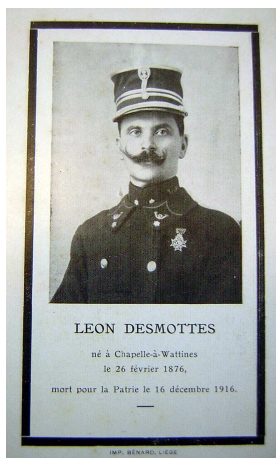
Soms steken de briefjes tussen de wanden van een luciferdoosje, onderin een pakje sigaretten of in de sigaretten zelf. Om de sigaretten mét briefjes te kunnen onderscheiden van sigaretten zónder briefjes gebruikt de koerier verschillende soorten tabak.

In nog andere gevallen zitten de briefjes verstoppt in de voering van een handtas, in de voering van een hoed, in de zoom van een kleed, in een uitgeholde houtblok, in een bol wol of zelfs in een blok kaas van Huy.

Koeriers brengen de rapporten naar één van de stations waar de buurttram Tongeren-Maastricht stopt. De ene dag is dat in Tongeren, dan weer in Fexhe-le-Haut-Clocher en dan weer ergens anders. Medewerkers van de buurttram verbergen de rapporten onder de brandkast in één van de wagons van de tram. In Maastricht weten de medewerkers van Frankignoul precies waar ze moeten zoeken.

Wie is wie?

Arrestatie Léon Desmottes – 3 juli 1916

Léon Desmottes wordt geboren op 26 februari 1876 in Chapelle-à-Wattines in de provincie Henegouwen. De 16 jarige Léon meldt zich als vrijwilliger bij het Belgische leger. In 1903 huwt hij met Hortense Deffet en gaat aan de slag als hulpboekhouder bij de firma “Deffet er Sougnez”. Wat later installeert hij in Luik een smederij.

De algemene mobilisatie van 29 juli 1914 maakt bij Léon het verlangen los om opnieuw dienst te nemen in het leger, maar daar krijgt hij te horen dat hij zich in Luik zelf nuttiger kan maken als lid van de Burgerwacht. Koppig als hij is neemt hij daar geen genoegen mee.

Desmottes rekruteert vrijwilligers voor het leger en helpt hen naar Nederland van waar ze naar het front kunnen. In februari 1916 neemt hij de leiding van een inlichtingennetwerk over van Joseph Jacques, die werkt in opdracht van Arthur Frankignoul. Hij verzorgt ook de boekhouding van de dienst. De dienst bestaat voornamelijk uit treinspotters en koeriers. Desmottes start nieuwe observatiepos-

ten op, verzamelt de rapporten en laat die via koeriers dagelijks naar Nederland brengen.

Desmottes kan rekenen op de medewerking van onder meer Javaux, De Munck, Balthasart, Van Hoffelen, Duchamps en Laure Chevry. Chevry en Duchamps zijn de koeriers die de rapporten naar de tram brengen, de ene dag in Fexhe, dan weer in Ans of een ander station om niet op te vallen. In de trams staan de trambegeleiders Miguet en Segers in voor het verstoppert van de rapportjes in de wagon waar de mensen van Frankignoul ze dan in Maastricht kunnen vinden. De rapportjes vertrekken dagelijks rond de middag.

Mevrouw Hortense Desmottes-Deffet helpt haar man met het ophalen van de rapporten. Daarvoor gaat ze geregeld naar een vooraf afgesproken plaats in Luik. Af en toe krijgt ze documenten van Célestin Wauters, maar meestal kent ze de personen van wie ze de rapporten krijgt niet. Wauters behoort niet tot de groep Desmottes. Hij wordt in november 1916 in Hasselt gefusilleerd.

Léon en zijn vrouw Hortense wandelen geregeld langs de versterking rond Luik en noteren de plaats waar de kanonnen staan opgesteld, de kentekens van de soldaten en zo meer.

Ze kleden zich telkens anders om niet herkend te worden. Alles verloopt vlot tot de ochtend van 3 juli 1916. Dan dringen drie Duitse burgers het huis van Desmottes binnen. De huiszoeking levert niets op. Elke observatiepost heeft een nummer, geen plaatsnaam en de agenten hebben een "oorlogsnaam". Desmottes heet bijvoorbeeld "Berceaux." Desmottes wordt eerst in de gevangenis van Luik en daarna in die van Hasselt opgesloten. Op 2 december 1916 velt de rechter zijn oordeel: de doodstraf! Verzoeken om strafvermindering worden weggewuifd. Op 16 december 1916 eindigt het leven van Léon Desmottes in de Dusartkazerne voor het vuurpeloton.

Arrestaties Auguste Javaux en Michel Duchamps – 29 juli 1916

Auguste Javaux ziet het levenslicht op 19 juli 1865 in Luik. Al van kindsbeen af toont hij een bijzondere belangstelling voor kunst in de brede zin van het woord. Toch zal hij na zijn middelbare studies aan het Klein Seminarie van St-Truiden een opleiding voor ingenieur volgen. Als vader Javaux plots overlijdt, zet Auguste noodgedwongen zijn studies stop om moeder in de zaak te helpen, ze maken kerkornamenten. Ondertussen blijft de jonge Auguste zich verder verdiepen in de kunstwereld. Hij bezoekt tentoonstellingen in verschillende grote Europese steden als Londen, Bern, Milaan, Parijs of Reims. En zo leert hij zijn toekomstige vrouw, Anna Piron, kennen. Ze krijgen 10 kinderen: Albert, Marguerite, Hélène, Emma, Pierre, Germaine, Lucie, Jean, Marie-Louise en Madeleine.

Als de oorlog uitbreekt vertrekken de oudste zoon Albert en de toekomstige schoonzoon naar de oorlog. De handel valt stil en het wordt moeilijk om het grote gezin te voeden. Want naast de talrijke kinderen wonen ook de ouders van Anna bij hen in. Die mensen zijn hun hele hebben en houden kwijtgeraakt tijdens de brand van Visé.

Op vraag van Joseph Jacques gaat Javaux aan de slag binnen het netwerk Frankignoul. Hij krijgt de oorlogsnaam "Givet". Zodra Léon Desmottes de leiding van Jacques overneemt stelt die Javaux aan als sectorleider. Hij organiseert observatieposten langs de spoorlijnen in Val-Benoît, Luik, Angleur, Namen met Cosse, Brussel en Charleroi met Honoré. Zijn web overspant een gebied gaande van Maubeuge, Noord-Frankrijk, tot aan de zee en de hele provincie Limburg.

Naast al die medewerkers schakelt Auguste ook zijn vrouw, zijn dochter Hélène, zijn zoon Pierre en zijn zuster Céline Javaux in. Hij krijgt bovendien extra hulp van Fernand Rikir bij de organisatie en werking van het netwerk. De jonge Françoise Laure Chevry is koerier van dienst net zoals Hélène en Pierre. Zij brengen de rapportjes naar Miguet en Segers op de buurttram Tongeren – Maastricht.

Soms gaat Auguste zelf naar Nederland. Via een Duitse legeraalmoezenier in Luik heeft hij een "Passierschein" vast gekregen om in Nederland kazuifels te gaan verkopen. Geladen met al deze kerkelijke gewaden geraakt hij onder het toezicht van de Duitsers de grens over met de meeste belangrijke diplomatieke documenten.

Als Léon Desmottes op 3 juli 1916 gearresteerd wordt neemt Hélène Javaux de leiding over, geholpen door vader Auguste en broer Henri.

Door de onvoorzichtigheid van een ex-agent kennen de Duitsers in één klap de hele organisatie. Op 29 juli 1916 vallen maar liefst 15 politiemannen binnen en arresteren Auguste Javaux, zijn zuster Céline, zijn dochter Hélène en Laure Chevry, die toevallig bij Javaux in huis is. Mevrouw Javaux en haar zoon volgen 8 dagen later. Ze worden opgesloten in Hasselt. Auguste Javaux wordt op 16 december 1916 gefusilleerd in Hasselt. Dochter Hélène overlijdt als gevolg van het harde gevangenisleven.

Michel Duchamps, een pianoleraar, wordt op 6 september 1887 in Boncelles, bij Seraing, geboren. Vanaf september 1915 werkt hij samen met zijn broer Léopold voor de Service Bordeaux. Hij is niet getrouwd. Michel neemt de taak van koerier op zich. Hij brengt informatie van Luik naar Oreye. Vandaar gaan de documenten dan met de buurttram naar Maastricht.

Op 29 juli 1916 zijn beide broers bij Michel thuis in Luik als verschillende Duitse politiemannen binnenvallen. Na een nachtje in de gevangenis St-Léonard in Luik, verhuizen ze de volgende dag naar Hasselt.

Michel Duchamps krijgt de doodstraf, zijn broer Léopold 12 jaar dwangarbeid. Op 16 december 1916 sterft Michel onder de Duitse kogels.

Arrestatie Auguste Cosse – 31 juli 1916

Auguste Cosse is de 5de in de rij als hij op 7 maart 1876 in Dorinne geboren wordt. Het arbeidersgezin telt in totaal 7 kinderen. Zodra Auguste oud genoeg is om zelf de kost te verdienen gaat hij werken bij de boeren. Wat later kan hij via een jezuïetenpater aan de slag als huisknecht in een klooster in Namen. Uiteindelijk slaagt hij in het examen van chef garde bij de Staatsspoorwegen. Hij huwt met de huisvrouw Zoé Burnonville. Ze krijgen een dochter Marie-Thérèse en een zoon Martin.

Vanaf mei 1915 is Auguste samen met zijn vrouw Zoé actief binnen de Service Bordeaux. Vanuit hun huis in Salzinne-les-Moulins kunnen ze zowel de spoorlijn Brussel-Namen als de lijn naar Charleroi in het oog houden. Auguste en zijn vrouw wisselen elkaar af en houden 24/24 de treinen in het oog. De rapporten worden tweemaal per

week aan Auguste Javaux bezorgd. Ofwel brengt Cosse ze naar Luik ofwel komen Javaux of Rikir ze zelf halen.

Alles gaat goed tot maandagochtend 31 juli 1916. Om 7 uur gaat de bel. Voor de deur staat een lid van de geheime politie. Auguste en Zoé worden eerst naar de gevangenis van Namen en daarna naar die van Hasselt overgebracht. Zoé deelt er de cel met de Française Laure Chevry. Tijdens het proces van 13 tot 18 november in Hasselt krijgt Auguste Cosse de doodstraf. Op 16 december 1916 valt hij onder de Duitse kogels. Zoé verhuist zonder enige vorm van proces naar het kamp van Holzminden in Duitsland tot december 1917. Hun huis in Salzinne-Les-Moulins is ondertussen vernield.

Arrestaties Edmond Honoré, Arnold De Munck en Jan Segers – 1 augustus 1916

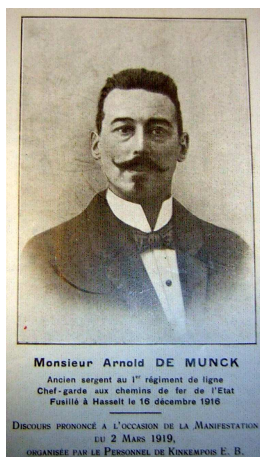

Edmond Honoré, geboren op 14 april 1874 in Beaumont in de provincie Henegouwen, is de oudste van 4 kinderen, twee meisjes en twee jongens. Zijn vader is een metser. Na zijn middelbare studies kan Edmond aan de slag bij de Staatsspoorwegen. Hij klimt er op tot chef garde in het station van Charleroi. Op zijn 20ste trouwt hij met de muziklerares Anaïs Heureux. Ze krijgen drie kinderen: dochter Sylva en zonen Albert en Coco, een nakomertje. Anaïs verdient wat geld met het geven van pianolessen. Het gaat het gezin financieel voor de wind tot Anaïs een been verliest na een ongeval. Edmond wordt zo de enige kostwinner tot de dag dat de Duitsers ons land binnenvallen. Dan verliest hij zijn job.

Rond maart 1915 krijgt Honoré het bezoek van Fernand Rikir. Die wil Edmond inlijven in de Service Bordeaux. Alvorens te antwoorden vraagt Honoré raad bij dokter Lemaître uit Charleroi. Als Rikir zich dan een paar dagen later opnieuw meldt aanvaardt Honoré de opdracht. Hij schakelt zelfs zijn hele gezin in. Vanuit hun huis aan het station van Charleroi-Sud observeren ze de spoorlijnen van Charleroi naar Namen, Maubeuge en Brussel. Honoré is 's nachts van dienst, zijn vrouw Anaïs neemt over tot de middag en Sylva en Albert doen de rest van de dag. Anaïs bekoopt het observatiewerk met haar gezondheid. Ze sterft op 19 maart 1916 aan de gevolgen van een zware verkoudheid. Edmond laat zich niet ontmoedigen door deze zware tegenslag en doet dapper voort. Hij verzamelt thuis de rapporten afkomstig van de observatieposten in Charleroi, Manage, Thuillies en Châtelet. Hij kopieert alle rapporten eigenhandig op dun doorslagpapier. Daarna brengt hij de documentjes naar de afgesproken plaats. Als hij zelf niet kan stuurt hij zijn zoon Albert of zijn dochter Sylva.

De 1ste augustus 1916 om 5 uur 's morgens bieden twee leden van de geheime politie zich aan ten huize Edmond Honoré. Zij brengen zogezegd een boodschap van de heer Javaux uit Luik. Edmond wordt opgesloten in de gevangenis van Charleroi samen met zijn zoon Albert en zijn dochter Sylva. Niet veel later volgt de overbrenging naar Hasselt. Honoré vraagt bijstand van advocaat Parent van Charleroi, maar dat wordt hem geweigerd. Edmond Honoré krijgt de doodstraf, zijn twee kinderen worden tot 10 jaar dwangarbeid veroordeeld. Honoré sterft op 16 december 1916.

In zijn laatste brief vraagt Edmond dat zijn familie hem nog één keer zou bezoeken, maar, opgehouden door de censuur, komt de brief te laat aan. Als zijn familie uiteindelijk in Hasselt arriveert, is Edmond al gefusilleerd. De familie verneemt het tragische nieuws via affiches aan de muur.

Arnold De Munck wordt op 25 april 1877 in Gent geboren, maar verhuist later naar Angleur. Hij werkt er als chef-garde bij de Staatsspoorwegen als de oorlog uitbreekt. Hij huwt Caroline Vandaele en samen krijgen ze een dochtertje Paula.

Na de Slag van Sart-Tilman op 5 augustus 1914 helpt hij bij het evacueren en verzorgen van de gewonden. Enkele maanden later is Arnold bij de eersten om een soort voedselcomité in het leven te roepen in Kinkempois, een station in Luik. Tot aan zijn arrestatie is hij secretaris-penningmeester van dat comité.

Op vraag van Joseph Jacques engageert Arnold zich binnen de Service Bordeaux. Samen met zijn vrouw Caroline observeert hij vanuit hun huis in Angleur de spoorlijn Luik-Angleur en Luik-Verviers. Arnold bezorgt zijn rapporten aan Laure Chevy. Arnold en zijn vrouw blijven actief tot de 1ste augustus 1916. Dan pakken de Duitsers hem op en brengen hem meteen naar de gevangenis van Hasselt. Zijn echtgeno-

te wordt in de gevangenis van St-Léonard in Luik opgesloten. Ondanks een gratieverzoek aan Generaal Von Bissing wordt Arnold op 16 december 1916 gefusilleerd in Hasselt. Zijn vrouw krijgt levenslange dwangarbeid.

Limburger **Jean Segers** wordt op 10 maart 1889 in Kinrooy geboren. Hij huwt met Catharina Gerets. Het gezin telt twee kinderen, een dochter Maria en een zoon Henri. Ze wonen in Rekem. Jean verdient zijn brood als trambegeleider op de lijn Luik-Maastricht van de Belgisch-Nederlandse Maatschappij der Buurtspoorwegen. Vanaf 1915 werkt hij ook voor de inlichtingendienst van Arthur Franckignoul in Maastricht. Segers verstop de rapportjes in de tram naar Maastricht.

Op een dag belt een vrouw uit Smeermaas aan bij Segers. Ze heeft documenten voor Nederland bij. Jan is niet thuis maar zijn schoonzus, Maria Geerts, neemt de documenten in ontvangst. Het blijkt om een valstrik te gaan want op 1 augustus 1916 dringen enkele Duitse politiemannen het huis van Segers binnen. Hij wordt meegenomen naar het kasteel van Rekem, dat omgebouwd is tot gevangenis. Enkele dagen later gaat hij naar de gevangenis van Hasselt. Hij mag

er geen bezoekers ontvangen. Mevrouw Segers verzet hemel en aarde maar krijgt geen toelating om haar man te bezoeken. Op 15 december 1916 verneemt Jan zijn doodsvonnis, dat de volgende dag wordt uitgevoerd.

Toeval of niet, mevrouw Segers krijgt de dag van de executie eindelijk de toelating om haar man te bezoeken. Ze reist snel naar Hasselt maar komt te laat. In de gevangenis krijgt ze enkel een pakje met de persoonlijke bezettingen van Jan.

Arrestatie Liévin Van Hoffelen – 19 augustus 1916

Antwerpenaar **Liévin Van Hoffelen**, geboren op 19 juli 1871, gaat in Luik aan de slag als glazenmaker. Hij trouwt met Céline (?). Ze krijgen drie kinderen.

In 1915 sluit hij zich samen met één van zijn zonen aan bij de inlichtingendienst van Franckignoul. Vanuit hun huis in de buurt van het Luikse station Guillemins hebben de Van Hoffelens een perfect zicht op de spoorlijnen Luik-Brussel en Luik-Vivegnis. Liévin's oudste zoon Jules brengt de rapporten naar Auguste Javaux.

Als de dienst in juli 1916 ophoudt te bestaan duikt Van Hoffelen onder. Maar op 19 augustus 1916 valt hij helaas toch in de handen van de Duitse politie. Na een periode in de gevangenis St-Léonard van Luik verhuist Liévin naar de gevangenis van Hasselt. Daar deelt hij de cel met Léon Desmottes. Tijdens het proces van 13 tot 18 november 1916 krijgt hij de doodstraf. Op 16 december 1916 volgt de executie. Eén van zijn zonen krijgt 10 jaar dwangarbeid in Duitsland.

Gedenksteen gefusilleerden aan de muur van de Dusarkazerne

Arrestaties van Célestin Balthasart en Armand Miguet – 21 augustus 1916

Célestin Balthasart komt op 15 oktober 1857 ter wereld in Chaudfontaine. Zijn vader Michel is eigenaar van een klein fabriekje waar geweerkolven worden gemaakt. Célestin gaat er ook aan de slag. Hij huwt met Marie-Cathérine Wilkin en gaat in Vaux-sous-Chèvremont, tegenwoordig een deelgemeente van Chaudfontaine, wonen.

Ergens begin 1915 is Céleste op weg naar huis als een onbekende man hem aanspreekt. Volgens de ene bron gaat het om Fernand Rikir, andere bronnen spreken van een zekere meneer George, juwelier in Luik. De man vraagt Céleste of hij wil meewerken in de dienst van Auguste Javaux en dus onrechtstreeks voor de dienst Frankignoul. Balthasart moet het treinverkeer op de lijn Luik-Verviers in het oog houden. Als Céleste er niet is nemen zijn echtgenote Marie-Cathérine of haar zus, Josephine Mertens-Wilkin, de observatietaken over. Mevrouw Mertens woont in het huis naast Balthasart. De rapporten gaan dagelijks naar Luik.

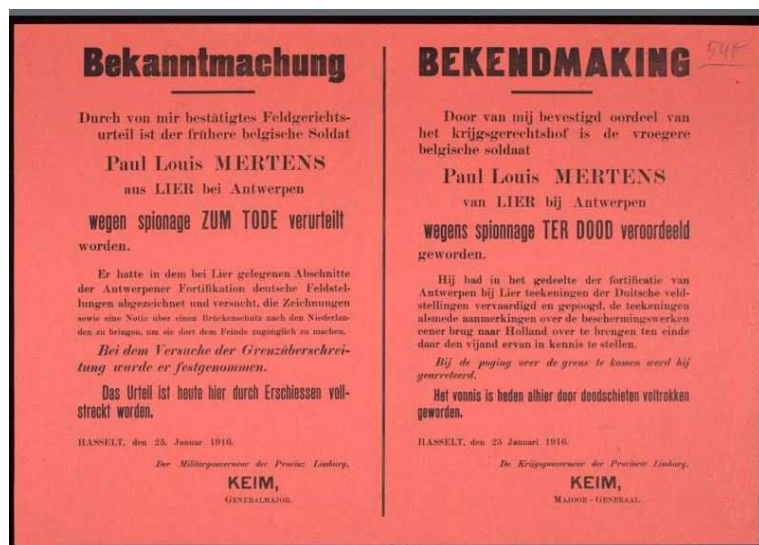
Het werk verloopt vlot zonder grote moeilijkheden tot op de ochtend van 21 augustus 1916. Om 3 uur 's ochtends staat er iemand voor de deur ten huize Balthasart die zagezegd rapporten komt ophalen. Zodra Céleste de deur opent vallen twee burgers en twee Duitse soldaten het huis binnen. Céleste wordt meegenomen, en de volgende ochtend zijn Marie-Cathérine en haar zus Josephine aan de beurt. De drie gaan eerst naar de gevangenis van St-Léonard in Luik en later naar die van Hasselt. Een Belgische advocaat krijgen ze niet. Céleste Balthasart wordt ter dood veroordeeld en op 16 december 1916 in de vroege ochtend gefusilleerd achter de muur van de Dusartkazerne in Hasselt. Zijn vrouw krijgt 10 en haar zus Josephine 12 jaar dwangarbeid.

Armand Miguet wordt op 11 oktober 1882 in Vechmaal geboren. Hij krijgt een job als trambegeleider op de lijn Luik-Maastricht van de Belgisch-Nederlandse Maatschappij der Buurtspoorwegen en verhuist naar Fexhe-le-Haut-Clocher.

Op vraag van Joseph Jacques gaat Armand als koerier in de dienst van Frankignoul werken. Ook als Léon Desmottes de leiding van Jacques overneemt blijft Miguet actief in de dienst. Hij verstopt de rapporten in de wagons van de tram. Miguet houdt dit werk vol tot 31 juli 1916, wanneer de dienst stilvalt. Op 21 augustus 1916 pakken de Duitsers hem op en via de gevangenis St-Léonard in Luik arriveert hij in de gevangenis van Hasselt. Samen met de 9 anderen wordt hij op 16 december 1916 gefusilleerd.

Belgische inlichtingendienst - G.Q.G.Belge¹

Aankondiging doodvonnis Paul Mertens

Aankondiging doodvonnis Jacques Tasset

Over **Paul Mertens**, geboren op 28 april 1890 in Lier, hebben we weinig teruggevonden. De Duitsers pakken Mertens op omdat hij schetsen heeft gemaakt van hun verdedigingswerken aan een brug. Hij bezit ook de plannen van een fort. Op 25 januari 1916 wordt hij in de Herkenrodekazerne geëxecuteerd. Vicaris Demeer staat hem bij. Mertens krijgt zijn laatste rustplaats in Kuringen naast Pieter-Jozef Claes.

Jacques Tasset, geboren op 12 maart 1861 in Neerpelt, verdient de kost als landbouwer. In Neerpelt is er al snel een inlichtingendienst actief die ook jongeren die via Nederland naar het front willen de grens over helpt. Eén van de oprichters in Jef Peeters. Hij werkt samen met onder meer Adriaan Oyen, die op zijn beurt Jaak Tasset en enkele andere Peltenaren bij het gebeuren betreft. Tasset staat onder meer in voor het ophalen van rapporten die door Jef Peters naar Hechtel zijn gebracht.

Het smokkelen van de rapporten en brieven voor het front naar Nederland vraagt de nodige creativiteit want als de Duitsers doorkrijgen dat de grens met Nederland een zeef is verhoogen ze de bewaking van de bruggen over het Kempisch Kanaal en wordt er een draad geplaatst. Slechts op bepaalde dagen en uren gaan de bruggen open. Eén keer over de brug volgt een volgende moeilijkheid, namelijk de rapporten en brieven over de draad op de grens met Nederland krijgen. Jaak Tasset kent de streek op zijn duimpje. Langs kleine paadjes en doorheen de moerassen verschalkt hij de Duitse wachters.

Jaak maakt gebruik van een petroleumkruik met een holle stop. Die stop wordt telkens opengemaakt om de rapporten erin te stoppen en dan weer dichtgelast. En dat gaat goed tot op zaterdag 15 april 1916. Aan de poort in de draad bij Quatre-Bras acht een Duitse onderofficier het nodig de petroleumkruik van een koerier aan een grondig onderzoek te onderwerpen. Hij bekijkt de stop van dichtbij, neemt een tang en wringt de stop in stukken. Het geheim is ontdekt. Al snel hebben de Duitsers door wie de bestemming is en nog diezelfde avond arresteren ze Jaak Tasset en enkele van zijn kompanen. Tasset wordt overgebracht naar Maaseik en daarna naar de gevangenis van Hasselt. Op 28 juni 1916 veroordeelt de Duitse Krijgsraad Jaak Tasset uit Neerpelt en Henriette Bernaerts uit Achel wegens

krijgsverraad tot de doodstraf en Henri Bernaerts tot 10 jaar tuchthuis. Op een affiche luidt de beschuldiging: *“De drie genoemden hadden er zich mee bezig gehouden mededeelingen over troepenbewegingen vooral over militaire treinen aan den vijand over te maken”*. Henriette's doodstraf wordt omgezet in levenslange dwangarbeid, Jaak Tasset wordt op 14 juli 1916 gefusilleerd.

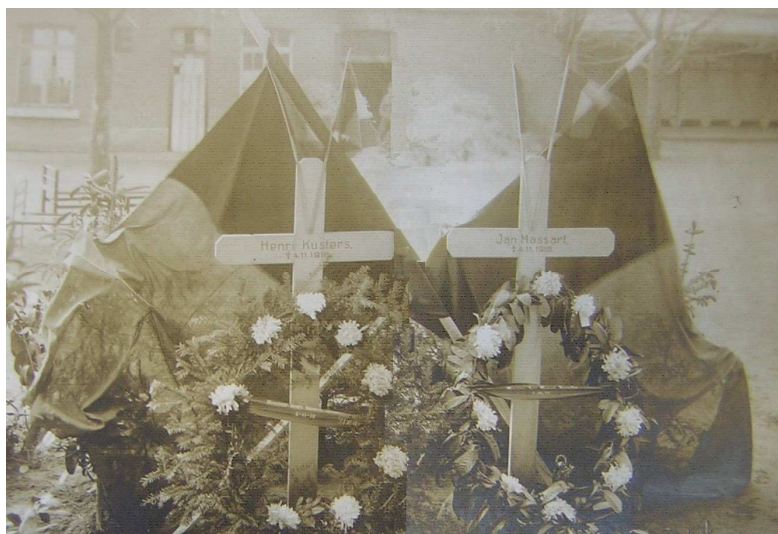

Henri Kusters, geboren in Rekem op 6 juli 1887, is de 5de in de rij van 8 kinderen. Zijn ouders baten in Rekem een drukbezocht café uit. Henri volgt zijn middelbare studies aan het Klein Seminarie Sint-Rochus en is voorbestemd om priester te worden. Maar zover komt het niet. Henri gaat aan de slag bij een graanhandelaar. Hij is niet getrouwd.

In november 1914 sluit hij zich aan bij een Belgische inlichtingendienst en neemt verschillende opdrachten aan: koerier naar Nederland, zoeken van medewerkers of het bemannen van observatieposten. Hij houdt zich ook bezig met het maken van valse paspoorten of helpt vrijwilligers voor het front over de grens. Documenten bestemd voor Nederland verstopt Kusters in de knopen van een jas, in melkkruikjes met een dubbele wand, in metalen buisjes, valse tanden of in een pijp die dan even wordt aangestoken bij het passeren van de grens.

Het werk verloopt vlot tot de dag dat één van de medewerkers gearresteerd wordt. De vrouw van de postbode uit Rekem gaat in opdracht van Henri Kusters enkele rapporten ophalen in Brussel. Op de terugweg wordt ze in de tram aangesproken door een persoon, gekleed als non. Die ontfutselt haar belangrijke informatie. De vrouw van de postbode is in een Duitse val getrapt. Als ze in Oreye van de tram stapt, pakken de Duitsers haar op. Helemaal in shock overlijdt ze enkele dagen later in de gevangenis van Hasselt. Alle leden van de groep, 63 in totaal, worden achtereenvolgens opgepakt. Onder hen Kusters en Dubois. Op 30 mei 1916 sluiten de Duitsers Henri Kusters op in het oude kasteel van Rekem, omgebouwd tot gevangenis. Ook zijn zussen Jeanne en Marie, zijn broer Théodore, en mevrouw Janssen, een koerier uit Brussel, worden aangehouden. Een paar dagen later vertrekken ze naar Hasselt. Henri's advocaten Stellingwerff van Hasselt en Humblet van Rekem kunnen de Duitsers niet op andere ideeën brengen. Op 10 september 1916 krijgt Kusters de doodstraf, net zoals zijn zus Jeanne. Haar straf wordt omgezet naar levenslange dwangarbeid. Zus Marie krijgt 15 jaar dwangarbeid. Kusters wordt op 4 november, samen met Jean Massart, op de binnenplaats van de Herkenrodekazerne gefusilleerd en daarna in de Dusartkazerne begraven.

Van **Jean-François Massart** weten we enkel dat hij geboren is op 1878 in Vodelée, provincie Namen. Hij is bediende bij de administratie van Forten en Wegen. We veronderstellen dat hij is opgepakt omdat hij gedetailleerde tekeningen had gemaakt van Duitse stellingen. De Duitsers executeren Massart op 4 november 1916.

Henri Kusters en Jean-François Massart worden naast elkaar begraven op een binnenplein van de Dusartkazerne in Hasselt

Célestin Wauters wordt op 10 januari 1873 in Sint-Joost-ten-Node geboren. Na zijn middelbare studies aan het Atheneum van Ath gaat Célestin Wauters als vrijwilliger naar het leger. In 1901 huwt hij met de Nederlandse Maria Amen die hij leerde kennen in Maastricht tijdens een legerbijeenkomst. Na 20 jaar dienst verlaat hij in 1912 het leger als 1ste Sergeant-majoor. Maar als twee jaar later de oorlog uitbreekt wil hij opnieuw in actieve dienst gaan. Hij motiveert de jongeren rondom hem om naar het front te trekken, hij helpt hen persoonlijk de grens over. In november 1914 verlaat hij België met belangrijke documenten voor de regering in Le Havre (Fr). Hij zal deze reis een viertal keren maken en is zeer actief ten tijde van de Slag van Verdun.

Hij keert naar ons land terug met de opdracht een inlichtingendienst uit te bouwen die de troepensterkte van de vijand

moet bestuderen en sabotagedaden plegen.

In 1915 slaagt Wauters er samen met twee dappere medewerkers in de pylons van de antennes voor het radioverkeer op het plateau van Belleflame te vernielen. Hij laat ook een trein uit Welkenraedt ontsporen.

Ondertussen bouwt hij zijn dienst verder uit met afdelingen in de provincies Luik, Namen, Limburg en Luxemburg. In 1916 werken een 50-tal agenten voor de "Service Wauters".

In april 1916 verliest Wauters na een ongeval de wijsvinger van zijn linkerhand. Er is sprake van vergiftiging door de onzichtbare inkt waarmee hij zijn rapporten schrijft, maar dat wordt door een geneesheer ontkent.

Wauters bezoekt geregeld de Duitse gewonden in het ziekenhuis St-Laurent. Zo krijgt hij op een dag van één van de Duitse gewonden een flesje met een product dat ze in hun maskers doen om het gas te neutraliseren. 24 uur later is het flesje al in Nederland.

Nog niet helemaal bekomen van het probleem met zijn linkerhand ondergaat Wauters een tweede ingreep aan zijn been. Maar van op zijn ziekbed zet hij zijn werk voort. 's Nachts zit zijn vrouw langs hem en noteert de gegevens die hij haar dicteert. Nog altijd erg verzwakt door de koorts wordt Wauters op 20 juni 1916 opgepakt door de Duitse politie. Zijn vrouw ondergaat hetzelfde lot. Op 17 september 1916 volgt voor beiden het doodsvonniss. Mevrouw Wauters ziet haar straf omgezet in levenslange dwangarbeid, Célestin wordt op 20 november 1916 gefusilleerd en in de Dusartkazerne begraven.

Arthur Dubois en Célestin Wauters worden naast elkaar begraven op een binnenplein van de Dusartkazerne in Hasselt

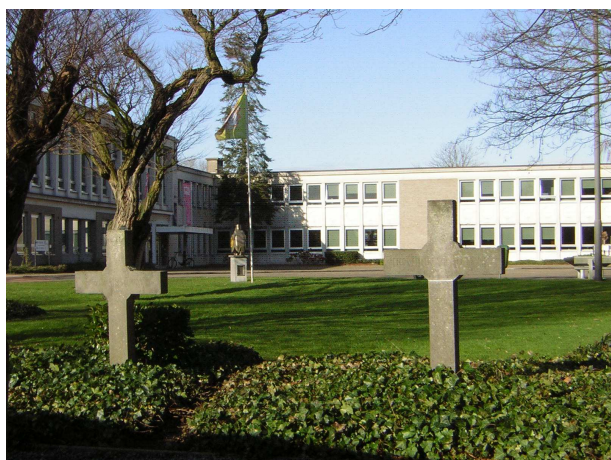
Arthur Dubois, geboren op 29 november 1877 in Flobecq, werkt als chef garde bij de Staatsspoorwegen. Hij is gehuwd met Thérèse (?). Samen hebben ze een dochtertje Adolphine. Het gezin woont in Brussel.

Dubois maakt zich verdienstelijk als agent binnen de groep van Buyl, die werkt voor G.Q.G. Belge. Hij wordt samen met Henry Kusters opgepakt. De Duitsers beloven Dubois dat hij de doodstraf kan ontlopen als hij hen de naam van de "patron" geeft. Maar Dubois zwijgt. Op 20 november 1916 om 7 uur in de ochtend staat Dubois voor het Duitse vuurpeloton.

Frans inlichtingendienst – C.O.C. Français

Henri Verdonck, geboren in Meeuwen op 28 augustus 1898, is onderofficier bij het 2de Jagers te Voet. Hij raakt gewond aan zijn oog en is niet langer geschikt voor de dienst. Hij komt in contact met de Fransman Sylvain Duval en samen zijn ze actief binnen een Belgisch-Franse inlichtingendienst. Ze voeren sabotagedaden uit en helpen vluchtelingen of jonge mannen die naar het front willen door de elektrische draad naar Nederland. Op 6 mei 1916 arresteren de Duitser hem en sluiten hem op in de gevangenis van Hasselt. Het Duitse Krijsgerecht veroordeelt hem op 25 juli tot de doodstraf. Op 12 augustus 1916 wordt hij samen met Duval geëxecuteerd.

Sylvain Duval en Henri Verdonck worden naast elkaar begraven in Zonhoven.

De Duitsers vinden een kaart die Duval vanuit Brussel naar Verdonck schreef en pakken daarop de Limburger op. Duval en Verdonck krijgen een laatste rustplaats in Zonhoven.

Gedenkstee gefusilleerden aan de muur van de Herkenrodekerke in Hasselt

om het lot van hun stadsgenoten enigszins dragelijk te maken. Als kanselier bij het Spaanse consulaat behartigt Ernst ook de belangen van de Franse burgers in Charleroi.

De Franse militair **Sylvain Duval** wordt op 31 december 1875 in Gercy geboren. Hij is sergeant bij het bataljon Douaniers en Infanterie. Hij komt naar België om enkele sabotagedaden te plegen. Zo is hij betrokken bij een "vernietigingsopdracht" in september en november 1915. In april 1916 is hij opnieuw in ons land om een inlichtingendienst op te zetten in Charleroi en Hirson, Frankrijk. Via zijn opdrachtgevers in Rotterdam (NL) komt hij in contact met Henri Verdonck. Na enkele onvoorzichtigheden arresteren de Duitsers hem, nog vooraleer hij ook maar één poging kan ondernemen om zijn opdracht uit te voeren. Hij wordt in Hasselt gefusilleerd op 12 augustus 1916.

Willy Ernst wordt op 2 december 1883 in Lodelinsart geboren als oudste zoon van de directeur van de Verreries Jonet. Hij heeft Duitse voorouders. Hij studeert aan het Koninklijk Atheneum van Charleroi en het Institut Commercial van Mons. Hij is gehuwd met Marie Murée. Ze hebben samen een dochtertje Marlise. Willy is protestant maar gaat akkoord met zijn vrouw om dochterlief te laten dopen en katholiek op te voeden.

Als de oorlog uitbreekt krijgt hij van de burgemeester van Charleroi de opdracht om de vleesvoorziening voor burgerbevolking en de militairen te regelen. De hele familie Ernst zet zich trouwens in binnen comités

Begin 1915 stuurt de Franse inlichtingendienst, met bureau in het Hotel des Invalides in de Franse hoofdstad Parijs, de militair Petit naar Charleroi om daar een netwerk uit te bouwen. Petit heeft zijn opdracht van de Franse officier Wagner, gedetacheerd in Folkstone (GB) voor de inlichtingendienst. Het is de bedoeling de spoorlijnen van de maatschappij "Chemin de Fer du Nord-Belge" tussen Charleroi en Maubeuge (Fr) in het oog te houden. Op een bepaald moment zoekt Petit contact met Willy Ernst. Die is bereid om mee te werken en stelt zelfs voor het netwerk te organiseren. Dagelijks worden er rapporten opgesteld voor Parijs. Het zijn gecodeerde rapporten, getikt op een speciale machine. De weg naar Parijs bestaat uit verschillende tussenstations: Maubeuge (Fr), Couillet, Chatelineau, Brussel, Luik en als laatste Vroenhoven aan de Nederlandse grens. Eens over de grens verhuizen de documenten naar Weert (NI), dan naar Rotterdam(NI) en zo naar Folkstone (GB). Vandaar komen ze uiteindelijk in Parijs (Fr) terecht. De medewerkers op de verschillende tussenstations kennen elkaar niet. Ze halen de documenten op afgesproken plaatsen op zonder elkaar te zien. Om in contact te komen met zijn correspondent in Vroenhoven, de bierbrouwer Marrès, gebruikt Ernst briefpapier van Corveleyn, een belangrijke bierhandelaar in Charleroi. Voor de Duitsers lijkt dit een normale briefwisseling tussen brouwer en klant. De familie Corveleyn is een betrouwbare bondgenoot van Ernst. Ze heeft zelf honderden Franse soldaten onderdak gegeven vooraleer die weer naar het front konden vertrekken of wanneer ze moesten schuilen voor de Duitsers.

Ernst helpt zelf ook bij het repatriëren van Fransen. Hij biedt bovendien onderdak aan Franse saboteurs, zoals die ene soldaat die de brug van Hourpes op de spoorlijn "Ligne Nord" moest laten springen.

Brouwer Marrès wordt verraden en aangehouden. De Duitsers vinden bij hem een spoor naar Willy Ernst. Hij wordt door de Duitsers in de val gelokt en op 18 november 1916 opgesloten in de gevangenis van St-Gilles in Brussel en daarna in de gevangenis van Tongeren. Eind februari 1917 verhuist Ernst dan naar Hasselt waar nog meer kompanen, waaronder brouwer Marrès, opgesloten zitten. Op 2 maart 1917 begint het proces. Geen enkele beschuldigde heeft recht op een eigen advocaat. Ze krijgen een Duitse advocaat toegewezen. Brouwer Marrès krijgt eerst de doodstraf maar die wordt omgezet in levenslange dwangarbeid. Ernst krijgt de doodstraf op beschuldiging van oorlogsverraad. De Duitsers houden hem nog 7 weken in de cel alvorens de doodstraf uit voeren. In die tijd proberen ze op alle manieren namen van medestanders te ontlokken maar Ernst zwijgt als een graf. Ze proberen hem ook te beïnvloeden via zijn echtgenote. "Als hij ons slechts twee namen wil geven dan kunnen we nog iets regelen" wordt haar gezegd. Maar Willy houdt de lippen stijf op elkaar. Integendeel, hij neemt zelfs alle schuld op zich.

In de loop van de dag, 19 april 1917, krijgt Ernst te horen dat zijn gratieverzoek is geweigerd. De volgende ochtend, om 5 uur, volgt de executie. Mevrouw Ernst krijgt het nieuws pas 's avonds te horen. Willy Ernst wordt voorlopig begraven op de binnenplaats van de Dusartkazerne en in een doods-kist, dankzij de tussenkomst van advocaat Emile Stellingwerff uit Hasselt.

Hulp binnen en buiten de gevangenis

Mevrouw Joly-Nagant

Op 1 oktober 1915 verneemt mevrouw Joly-Nagant dat Claes, Schillings, Marteaux, Cajut, Noël en Cornu die eerder in Bocholt zijn aangehouden in de gevangenis van Hasselt zitten. Ze wil die mannen kost wat kost ontmoeten en neemt contact op met de Duitse luitenant Dutner, maar die weigert. Daarop stapt ze in Hasselt naar de heer Gustaaf Van Hee, maar ook die kan niet helpen. Uiteindelijk vindt ze hulp bij Jacques Roelants. Die laatste stapt naar de Hasseltse burgemeester Portmans en twee dagen later mag mevrouw Joly de gevangenis binnen. Daar wordt ze zelfs vrij vriendelijk ontvangen door Feldwebel Lits. De gevangenen mogen onder meer geld, linnen, kledij, tabak, boter en vlees krijgen. Als voorzitter van het Werk der Gevangenen/Oeuvre des Prisonnier krijgt ze de mannen zelf pas een paar dagen later te zien. De mannen geven hun adressen aan Joly zodat zij hun familie kan contacteren.

De Duitse Krijgsraad veroordeelt Schillings, Cajut, Marteaux, Cornu en Noël tot dwangarbeid in een Duits kamp. Pieter Jozef Claes is daar niet bij. Hij krijgt zijn vonnis, de doodstraf, pas op donderdag 7 oktober 1915 te horen, één dag voor de uitvoering ervan.

Mevrouw Joly verneemt het nieuws die avond om half 8. Samen met Van Hee trekt ze naar de gevangenis, maar ze mogen niet binnen. Om 6 uur de volgende ochtend, vrijdag 8 oktober 1915, gaat Joly op zoek naar vicaris Demeer, de aalmoezenier van de gevangenis, maar die is niet in de kerk. Hij is mee met Claes die één uur eerder op de Kuringersteenweg is gefusilleerd.

Mevrouw Joly kan nog dezelfde dag de ouders van Claes verwittigen over de dood van hun zoon. Een paar dagen later arriveren die mensen in Kuringen. Ze tonen de laatste brief waarin hun zoon schrijft zeker te zijn dat hij niet ter dood veroordeeld zal worden omdat hij de volledige waarheid heeft verteld.

Mevrouw Joly zet haar werk in de gevangenis voort. Ze heeft er onder meer contact met de terdoodveroordeelden De Munck, Javaux en Honoré. De Munck vraagt haar geregeld om wat geld, een fles wijn, kaas en boter. Hij vraagt haar ook om ervoor te zorgen dat zijn lichaam op het kerkhof begraven wordt. In een brief, gedateerd op 16 december 1916, de dag van zijn executie dus, uit hij zijn dankbaarheid voor wat mevrouw Joly voor hem heeft gedaan. Hij gaat ermee akkoord dat zijn dochtertje Paula haar Eerste Communie mag doen en belooft zelf de communie te ontvangen "*alvoren de dood tegemoet te treden*". Hij belooft bovendien zijn overjas aan mevrouw Joly. Zij mag die schenken aan een goed werk. Hij eindigt zijn brief aan haar met "*Adieu, Madame, que je ne connais guère, mais qui fut bien secourable. Prier pour nous*". Eenzelfde teneur spreekt uit de brief die Javaux en Honoré samen aan mevrouw Joly schrijven. Ook hier eeuwige dankbaarheid.

De cipers Hendrik Jozef Peters en Gerard Venken

De cipers 1ste klas Peters en Venken en Moeder-Overste zuster Maria Jeanne Dereymacker proberen het leven van de politieke gevangenen in de gevangenis van Hasselt zo aangenaam mogelijk te maken. Ze bezorgen de brieven van die mensen aan hun familie en kompanen, ze helpen bij het laten verdwijnen van compromitterende stukken, ze helpen advocaat Stellingwerff tot bij de gevangenen en ze verwittigen de mensen die nog vrij rondlopen zodat die aan de kogel ontsnappen. Peters, Venken en zuster Maria krijgen hulp van een aantal Hasselaren buiten de gevangenis: de heer Clément van Straelen, procureur des Konings; De heer Paul Bamps, rechter; de heren John Portmans en Victor en Emile Stellingwerff, advocaten; de heren Machiels en Veltkamp, apothekers; eerwaarde heer Broux, deken; de heer Nolens, geneesheer; de heer Jozef Noblesse, likeurstoker; de heer Castaigne, bestuurder bij het kadaster; de heer Gustaaf Van Hee, leraar; de heer Esser, goudsmid en mevrouw Joly-Nagant met haar dochters. Die mensen bezorgen de brieven die uit de gevangenis gesmokkeld zijn bij de familie van de gevangenen of ze geven belangrijke inlichtingen door aan hun familie of kompanen. In de lange lijst van personen die beide cipers hebben geholpen staat ook Paul Mertens uit Lier vermeld. Venken heeft de brieven van

Mertens naar mevrouw Sévery in Hasselt gebracht, die ze dan op haar beurt aan de familie heeft bezorgd.

Emile Stam

Brusselaar Emile-Auguste Stam probeert via Nederland naar het front te vertrekken maar wordt aan de grens opgepakt. Van 6 juni tot 10 november 1916 zit hij opgesloten in de gevangenis van Hasselt. Hij aanvaardt een job in de gevangeniskeuken om zo gemakkelijk van cel tot cel te kunnen gaan en briefjes tussen de gevangenen uit te wisselen. Hij slaagt er zelfs in om de sleutel van een bewaker te pikken waardoor hij tot in de cellen kan geraken of de luikjes kan openen om de briefjes erin te laten glijden. “*Stam heeft verschillende gevangenen van de doodstraf gered of ervoor gezorgd dat ze strafvermindering kregen*”, getuigt een zekere Louis Chantraine. Via Stam kan Chantraine briefjes uitwisselen met Arthur Dubois. Ze spreken af wat ze zullen vertellen als ze voor de rechter moeten verschijnen. Chantraine ontsnapt aan de doodstraf, Dubois krijgt op 20 november 1916 de kogel. Andere getuigen vertellen gelijkaardige verhalen.

Herbegravingen

Herbegraving Pieter Jozef Claes en Arthur Dubois

Op woensdagochtend, 4 juni 1919, begint de opgraving van het lichaam van Arthur Dubois op een binnenplein van de Dusartkazerne. Hij ligt er begraven naast Célestin Wauters, samen met hem gefusilleerd op 20 november 1916. De opgraving duurt langer dan verwacht. De lichamen zijn in de grond gelegd zonder kist, bovendien staan de houten kruisen met hun naam niet precies boven de plaats waar ze liggen. Het eerste lichaam dat de gravers vinden blijkt Wauters te zijn. Pas anderhalf uur later stoten ze op het lichaam van Dubois. Getuigen herkennen zijn kleren en zijn kunstgebit. Het lichaam wordt in een kist gelegd. Daarna volgt een eerbetoon in aanwezigheid van onder meer de Limburgse gouverneur Graaf de Renesse en verschillende hoge militairen. De stad Brussel stuurt schepen Pladet. Ook mevrouw Dubois is er met haar dochters. De harmonie van de Koninklijke Maatschappij van Muziek en Rhetorica De Roode Roos speelt de Brabançonne. Daarna trekt de lijkstoet naar de Sint-Quintinuskerk. Langs de weg staan de mensen enkele rijen dik. Na de mis vertrekt de stoet naar Kuringen om er het lichaam van Pieter Jozef Claes op te halen. De kist van Claes is één dag eerder, op dinsdagavond 3 juni 1919, op het kerkhof van Kuringen ontgraven in het bijzijn van zijn weduwe en zijn moeder. De kist, gehuld in de Belgische driekleur, staat opgesteld in de kerk van Kuringen. Op de ochtend van 4 juni 1919 staat er heel wat volk aan de kerk te wachten op de lijkstoet die in Hasselt vertrokken is met het lichaam van Arthur Dubois. Zowel Dubois als Claes keren naar het Brusselse terug. Bij de kist van Claes staan zijn weduwe, zijn ouders, zijn twee broers, zijn schoonzuster, de burgemeester van Kuringen, kapelaan Habraken, de fanfare, de leerkrachten en alle schoolkinderen. De kist van Claes wordt dan op de lijkkoets naast die van Dubois geplaatst. Terwijl de rouwmars speelt vertrekt de stoet het dorp uit. Op de gemeentegrens wordt halt gehouden. Na de zegen van de pastoor en het spelen van de Brabançonne vertrekt de lijkkoets met de twee doodskisten naar Brussel.

Begin juli 1919 wordt de kist met het lichaam van Willy Ernst op de binnenkoer van de Dusartkazerne opgegraven en naar het stedelijk gasthuis van Hasselt gebracht. Zondagmorgen, 6 juli 1919 (?) om 10 uur vertrekt de lijkkoets voorafgegaan door Koninklijke Maatschappij St.-Cecilia via de Demerstraat, Hoogstraat, Grote Markt, Havermarkt en Bampslaan naar het station. De Limburgse gouverneur Graaf de Renesse, de Hasseltse burgemeester Portmans en belangrijke burgerlijke en militaire personen volgen de kist. Ook enkele familieleden van Willy Ernst en vertegenwoordigers van de stad Charleroi stappen mee in de rouwstoet. In het station wordt een afscheidswoord gesproken door de heer Van Weddingen, voorzitter van Pro Patria². Daarna vertrekt Willy Ernst eindelijk naar huis. In Charleroi wordt hij samen met twee stadsgenoten met grote eer herbegraven.

Op 17 januari 1939 beslist het schepencollege van Charleroi om de rue du Ravin om te dopen tot rue Willy Ernst. Ernst woonde er op nr. 4.

Op 25 augustus 1919 wordt het lichaam van Jaak Tasset ontgraven in Kuringen en overgebracht naar Neerpelt.

Een bloemenzee in de rouwkapel van het stadhuis

De rouwstoet vertrekt aan het stadhuis

De rouwstoet aan de Sint-Quintinuskerk

De Hasselaren staan in dichte rijen als de rouwstoet op de Grote Markt passeert richting station

Op woensdag 22 oktober 1919 worden in de Dusartkazerne het massagraf met de lichamen van Céleste Balthasart, Auguste Cosse, Arnold Demunck, Léon Demottes, Michel Duchamps, Edmond Honoré, Auguste Javaux, Armand Miguet, Jan Segers, Liévin Van Hof-felen en de graven van Henry Kusters, Jean Massart en Célestin Wauters op het voorste binnenplein geopend in aanwezigheid van familieleden of goede vrienden van de slachtoffers. Zodra de lichamen geïdentificeerd zijn worden ze in doodskisten gelegd.

De volgende dag, donderdag 23 oktober 1919, trekt een stoet met de kisten op kanonaffuiten naar het stadhuis. Bij het vertrek aan de Dusartkazerne blazen de klaroenen van het 11de Linierregiment het Te Velde. Ter hoogte van de Herkenrodekazerne in de Maastrichterstraat stopt de stoet en wordt het Te Velde opnieuw geblazen. In de trouwzaal van het stadhuis is een rouwkapel ingericht. Op vrijdag 24 oktober 1919 kan de bevolking de slachtoffers groeten. Op zaterdag 25 oktober 1919 gaat het dan naar de Sint-Quintinuskerk voor een plechtige eucharistieviering en na de mis trekt de stoet onder massale belangstelling via de Grote Markt naar het station.

Enkele maanden later, in april 1920 wordt in Chapelle-à-Wattines een herdenkingsplaat ont-huld ter nagedachtenis van Léon Desmottes. De straat waarin hij geboren is heet voortaan "rue Léon Desmottes".

Begin augustus 1927 neemt de kring “Pro Patria” het initiatief om de herinnering aan de 20 gefusilleerden te vereeuwigen in twee gedenkplaten. Een eerste gedenkplaat komt aan de muur van de Herkenrodekazerne in de Maastrichterstraat, een tweede aan de muur van de Dusartkazerne. De onthullingen van beide gedenkplaten gebeuren in aanwezigheid van de Limburgse gouverneur Graaf de Renesse, de Hasseltse burgemeester Portmans en de gemeenteraadsleden, kolonel Cresens, bevelhebber van het 11de Linieregiment, vicaris De-meer die de mannen bijstond op de executieplaats, de heer Van Weddingen, voorzitter van Pro Patria en familieleden van de slachtoffers.

Van Sylvain Duval is geweten dat hij op 18 november 1924 vanop het oude kerkhof van Zonhoven herbegraven is op de militaire begraafplaats in Wandre.

* * *

Voetnoten

1. Grand Quartier Général Belge of Belgisch Groot Hoofdkwartier
2. Kring der Gewezen Politieke Gevangenen

* * *

Bronnen

NN, *Ter herinnering aan het overbrengen naar Neerpelt op 25 augustus 1919 der stoffelijke resten van onzen Held Jaak Tasset*

J. NYSTEN, *Comment ils Meurent, Dédié à la Belgique de demain*, Imp. H. Dessain, Luik

E. RUIS, *Spionnennest 1914-1918. Spionage vanuit Nederland, in België, Duitsland en Engeland*, Just Publishers, Feerwerd, 2012

J. VAN DER FRAENEN, *Voor den kop geschoten. Executies van Belgische spionnen door de Duitse bezetter (1914-1918)*, Roularta Books, Roeselare, 2009

L. VAN YPERSELE en E. DEBRUYNE, *De la guerre de l' ombre aux ombres de la guerre. L' espionnage en Belgique durant la guerre 1914-1918*, Editions Labor, 2004

G. VERBEET, 1914-1918. *Moeilijke jaren voor beide Limburgen. Maastricht, Belgische frontstad op neutraal gebied*, Mosae Libro, 2014

Heemkundekring Zonhoven vzw, *Zonhoven 1914-1918*

Rijksarchief Brussel en Hasselt

Stadsarchief Hasselt

Met dank aan Erfgoedgeneraal mevrouw Andrée Willems voor de foto's van de herbegraving in Hasselt.

tekst: Karin DE GREEVE
foto's: Fototheek Het Stadsmus
Copyright: Het Stadsmus
Guido Gezellestraat 2, B-3500 Hasselt
tel. 011-23 98 90 fax 011-26 23 98 e-mail hetstadsmus@hasselt.be

Overzicht Kunst in de Kijker 2000-2005: (nog steeds te verkrijgen aan de museumbalie!)

2000: **90.** Schilderij "Portret van Dr. L. Willems" (1822-1907), 1878, Godfried Guffens (1823-1901); **91.** Maquette tweedekker Farman Type III, 1985; **92.** Zespuntige "Ster" van de Roode Roos, 1627; **93.** Litho "Gezicht op de Leopoldplaats", ca. 1860, C. J. Hoolans; **94.** "Analematische zonnwijzer" in de museumtuin, 2000; **95.** Portret van Ridder Guillaume de Corswarem (1799-1884); **96.** Pastel "Portret van mevrouw Leynen (1842-1920)", 1919, G.J. Wallaert (1889-1954); **97.** Keramieken sierschotel "Irissen", ca. 1896-1905. **98.** Banier "Société Royale de Musique et de Rhétorique", 1858.

2001: **99.** Hasselts zilver: aanwinsten 1996-2000; **100.** Schilderij "Stadspanorama van Hasselt", 1915, Jos. Damien (1879-1973); **101.** Uithangteken "Tabakskarot"; **102.** Karikatuurtekeningen "10 Hasseltse figuren", Stef Vanstiphout (1931-1995). **103.** Sporttrofeeën 11e Linieregiment: "Coupe du Roi Albert" & "Coupe Prince Léopold" (2); **104.** Affiche "Ville de Hasselt, 1882, programme des fêtes qui auront lieu à l'occasion de la kermesse...", 1882; **105.** Staande klok met uurwerk, 1761, Joannes Augustinus (ca. 1735-1790), Hasselt; **106.** Schilderij "Overhandiging van het vrijheidscharter door Graaf Arnold IV van Loon aan de stad Hasselt", 1846, Godfried Guffens (1823-1901); **107.** Affiche "KEMPO - bronnen en limonaden", Druk. E. Roose, Hasselt.

2002: **108.** Zes wandkleden over "Het Sacrament van Mirakel van Herkenrode", 1917, Jos. Damien (1879-1973); **109.** Portretten van de vier abdissen van Herkenrode: "Twee eeuwen, twee werelden"; **110.** Restauratieverslag "Rederijkerskraag De Roode Roos"; **111.** Keramische vaas "Ros Beiaard en de Vier Heemskinderen", Simonne Reynders (1924); **112.** Keramische vaas in lusterglazuur, Céramiques Décoratives de Hasselt (1895-1954); **113.** Ontwerptekening tegelpaneel 'Tuin met vrouw'; **114.** Jaarkalender Ceysens-Roose, 1912; **115.** Affiche 'Landbouwdagen 1900'; **116.** Schilderij 'Vlaggen', Jac. Leduc (°1921);

2003: **117.** Sculptuur 'Icarus', Robert Vandereycken (°1933); **118.** Het Hasselts muzikaal verleden van 1910-1960; 2 luxepartituren, Albert Lefebvre (1886-1953); **119.** Affiche "Langemansbier", P. Bamps (1862-1932), M. Ceysens (1833-1927) en F. Roose (1843-1913); **120.** Voertegels van de Herkenrodeabdij, 2 tegelpanelen en majolicategels; **121.** kopergravure 'Exlibris familie Weytens'; **122.** Schilderij 'Gordon-Bennet', 1924, Paul Hermans (1898-1972); **123.** Henri Van Straten (1892-?), lino's en litho's; **124.** Schilderijen 'Geboortehuis' & 'Gezicht op Romboutstoren van Mechelen', Guillaume Ballewijns (1875-1944); **125.** Uithangteken 'In Sint-Lambertus', 1801;

2004: **126.** De kraag van de Hasseltse boogschutters; **127.** Schilderij 'Grote Capucienenstraat', Clement Van Campenhout (1921-1997), 1961; **128.** Prent 'Gezicht op de Boulevard met links de gevangenis', Charles Jooseph Hoolans (1814-?); **129.** Offerandeschotel met in reliëf 7 (keizers)hoofden, 17e eeuw; **130.** Affiche van het eerste Nederlands Eucharistisch Congres, Hasselt, 1904, Leo Jaminé (1854-1921); **131.** Zes schilderijen uit de cyclus van het H. Sacrament van Mirakel bewaard in Herkenrode; **132.** Alambiek afkomstig uit Staatlaboratorium in Guffenslaan in Hasselt, E. Adnet, Parijs; **133.** Gedenkpenning "150 jaar Koninklijk Atheneum Hasselt", Luc Verlee (°1939), 1994, 1994; **134.** Schilderij 'Hubert Leijnen (1909-1997), hoofdredacteur van HBvL van 1929 tot 1976', Eugène Polus, 1951.

2005: **135.** Ontwerptekening voor tegelpaneel 'Tuin met pauw en zwaan', Manufacture de Céramiques Décoratives de Hasselt (1895-1954); **136.** Beeld van de Roode Roos; uitgave in beperkte oplage t.g.v. inhuldiging monument op de Schiervellaan Hasselt, Gerard Moonen (°1953).

***

Overzicht Kunst en Erfgoed in de Kijker: (eveneens te verkrijgen aan de museumbalie)

2005: 1. De archeologische vondsten van Herkenrode in Het Stadsmus.

2006: 2. Jos. Damiens wandschilderingen voor het gouvernement te Hasselt (1908-1910); 3. De Kiosk en het muziekleven in Hasselt in de 19e eeuw; 4. De kapel van Spalbeek, 5. De handboog: van verdedigingswapen tot Olympische discipline; 6. Menukaarten.

2007: 7. Stad in groei. Hasselt in de 19e eeuw; 8. De oorsprong van onze kapellen; 9. Een Hasselts bedevaartvaantje uit de 17e eeuw; 10. Processievaandel van de Hasseltse Broederschap van het Heilig Sacrament.

2008: 11. Ets 'Het Offer', Jan Toorop (1858-1928); 12. Vaas in lusterglazuur, Manufacture de Céramiques Décoratives de Hasselt (1895-1954); 13. 2 zilveren kandelaars, resultaten van een onderzoek; 14. Handschrift van de Roode Roos 18de-19de eeuw; 15. Spaanse toreadors, Romeinse ruïnes en kamelen aan de oevers van de Zwarte Zee. De exotische reizen van een Hasseltse burger tijdens de Belle Epoque.

2009: 16. Thomas Morren schildert de familie Van Elsrack.; 17. Een zeldzame skeletklok van Joannes Michael Gaspard Geraets (1791-1859); 18. Geen KEIK verschenen!; 19. Archeologische opgravingen van het bonnefantenklooster in Hasselt; 20. Pierre Cox (1915-1974) en het hellenisme.

2010: 21. 1910: tsaar Ferdinand van Bulgarije vliegt boven Kiewit; 22. De zuidkant van de Grote Markt; 23. De Virga Jesse in Het Stadsmus: iconografie & cultusrelicten; 24. De Heecrabbers, kroniek van een kunstkring; 25. De collectie van Pasquasy, devotie- en doodsprentjes; 26. De kunst van het monumentale bouwen en het achteloos vernielen.

2011: 27. Medailles, De Koloniale Dagen, 1952; 28. Hasselt aan zee. Een eeuw marineschilderkunst; 29. Tot hier en terug. Burentwisten tussen Hasselt en Zonhoven; 30. Hasselt in de middeleeuwen.

2012: 31. Alaaf! De heropleving van de carnavalstraditie in Hasselt met speciale aandacht voor de jaren 1950; 32. Dame met Iorgnet, Godfried Guffens (1823-1901); 33. Waterhuishouding in Hasselt; 34. Campendeck; 35. Dialoog met de ruimte.

2013: 36. De bonnefantenkerk en de graflegging; 37. De uurwerkstad Hasselt; 38. Royal Nord in Hasselt; 39. De Hasseltse septemberkermis in 1896; 40. Muziek! Het College van Sint-Cecilia van Hasselt 1670-ca. 1830.

2014: 41. Hasseltse bands 1945-2000; 42. Een tinnen bord uit het Hasseltse Augustijnenklooster; 43. 50 jaar Luminé Image Art; 44. Hedwig Pauwels; 45. Franz Anton Brändl (1720-1782).

***